

Список использованной литературы:

1. Жаманбаев К.Ж. Высшая школа в Казахстане: Исторический опыт Коммунистической партии Казахстана по руководству высшей школы За 50 лет (1920-1970 гг.). - Алма-Ата: Казахстан, 1972. - 184 с.
2. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). - Ф. 5462. - Оп. 19. - Д. 21. - Л. 49-51.
3. Высшее образование в СССР: Стат. сб. -М., 1961. - С. 215.
4. ГАРФ. — Ф. 8080. — Оп. 1. — Д. 65. — Л. 196.
5. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). — Ф. 17. — Оп. 43. — Ед. хр. 513. — Л. 99-100.
6. Жаманбаев К.Ж. Высшая школа в Казахстане. - С. 66-67.
7. РГАСПИ. — Ф. 17. — Оп. 8. — Ед. хр. 184. — Л. 35.
8. Казахстан за 40 лет: Стат.сб. - Алма-Ата, 1960. - С. 470.
9. РГАСПИ. — Ф. 17. — Оп. 43. — Ед. хр. 514. — Л. 46-50; Оп. 44. — Ед. хр. 406. — Л. 156.
10. РГАСПИ. — Ф. 17. — Оп. 43. — Ед. хр. 514. — Л. 46-50; Оп. 44. — Ед. хр. 406. — Л. 156.
11. Казахстан в период Великой Отечественной войны. -Т. 2. - С. 114.
12. Карагузов Ж. Казахская советская интеллигенция, рожденная Октябрем. — Алма-Ата, 1960. -С. 103;
13. Тастанов Ш.Ю. Казахская советская интеллигенция: проблемы становления и развития. — Алма-Ата: Наука, 1982. -256 с.
14. Подсчитано на основании данных: ГАРФ. — Ф. 4372. — Оп. 43. — Д. 687. — Л. 174.
15. Абжанов Х. Сельская интеллигенция Казахстана в условиях совершенствования социализма. - Алма-Ата, 1988. - С. 43-44

Рецензент: к.филос.н., доцент Бекбоева А.К.

УДК: 947.85 (575.2)

DOI 10.33514/1694-7851-2020-4-115-120

Карасартова Ч.Ж.

тарых илимдеринин кандидаты, доценттин м.а.

И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университети,

Бишкек, Кыргызстан

Карасартова Ч.Ж.

кандидат исторических наук, доцент м.а.,

Кыргызский Государственный Университет имени И. Арабаева,

Бишкек, Кыргызстан

Karasartova Ch.Zh.

candidates of Historical Sciences, Associate Professor м.а.

Kyrgyz State University named after I. Arabaev,

Bishkek, Kyrgyzstan

chinara.karasartova@mail.ru

КЫРГЫЗСТАН УЛУУ АТА-МЕКЕНДИК СОГУШ ЖЫЛДАРЫНДА

КЫРГЫЗСТАН В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

KYRGYZSTAN IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WAR

Аннотация: Бул макалада Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында жеңишти камсыз кылуу үчүн Кыргызстанда жүргүзүлгөн иштер туралуу баяндалды. Архивдик материалдардын негизинде Кыргызстан КП (б)нын Борбордук Комитетинин бюросу масштабдуу саясий иш жүргүзүү аркылуу эмгекчилердин уюшкандыгын, тартибин, мобилизациялык даярдыгын бекемдей алгандыгы көрсөтүлдү.

Өзөктүү сөздөр: Ата Мекендик согуш, Кыргызстандын өкмөтү, фронтту колдоо, саясий иш жүргүзүү, фашизмге каршы, советтик патриотторду тарбиялоо, саясий агитация.

Аннотация: В статье рассказывается о проделанной работе в Кыргызстане в годы Великой Отечественной войны для обеспечения победы. На основе архивных материалов было показано, что Бюро ЦК КП (б) Кыргызстана смогло усилить организованность, дисциплину и мобилизационную подготовку рабочих посредством широкомасштабных политических акций.

Ключевые слова: Отечественная война, Правительство Кыргызстана, поддержка фронта, политическая активность, антифашизм, воспитание советских патриотов, политическая агитация.

Annotation: The article describes the work done in Kyrgyzstan during the Great Patriotic War to ensure victory. On the basis of archival materials, it was shown that the Bureau of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Kyrgyzstan was able to strengthen the organization, discipline and mobilization training of workers through large-scale political actions.

Keywords: World War II, the Government of Kyrgyzstan, support for the front, political activity, anti-fascism, education of Soviet patriots, political agitation.

Улуу Ата Мекендик согуштун алгачкы күндөрүнөн баштап эле, башкача айтканда 1941-жылдын 26-июнунда Кыргызстан КП (б)нын Борбордук Комитетинин бюросу «Улуу Ата Мекендик согушка байланыштуу калк арасында массалык-үгүт иштерин жүргүзүүнүн чаралары жөнүндө» токтом кабыл алган. Бул токтомдо Кыргызстан КП (б)нын облустук, шаардык жана райондук комитеттерине төмөнкү иш-аракеттерди жүргүзүү тапшырылган: «Экинчи Дүйнөлүк Согуштун башталгандыгына байланыштуу – адамзаттын душманы болгон фашизмге каршы, калктын бардык катмарынын – жумушчулардын, колхозчулардын, интеллигенциянын, кызматчылардын, үй кызматкерлеринин жана башкалардын арасында – масштабдуу саясий иш жүргүзүү; саясий үгүттөөнү, эмгекчилердин уюшкандыгын, тартибин, мобилизациялык даярдыгын бекемдөөгө, эмгек өндүрүмдүүлүгүн жогорулатууга, ишканалардын өндүрүш пландарын ашыкча аткарууга жана түшүм жыйноо менен тоют даярдоону үлгүлүү жүргүзүүгө багыттоо; душманды толук жеңгенге чейин Кызыл Армияны, Флотту, Советтик авиацияны зарыл болгон нерселердин бардыгы менен камсыз кылып туруу үчүн калктын бардык катмарынын арасында массалык-үгүт иштерин күчөтүү; ар бир эмгекчиге, лекциялар, докладдар, баарлашып-сүйлөшүүлөр, окуулар аркылуу Советтер Союзу согушту каалабагандыгын, согуш фашисттик каракчылар тарабынан таңуулангандыгын, душманды жеңүү үчүн ар бир эмгекчиден өз ишинде жан аябастык менен

мамиле кылуу, керек болсо кандайдыр бир курмандыктарга барууга даяр болуусу талап кылынаарын түшүндүрүү; жеңишке жетишүү фронтто эле эмес, оорукта дагы чечилээрин, Кызыл Армиянын күчү жана эрдиги жөнүндө айтып туруу» – зарыл экендиги көрсөтүлгөн [1].

Массалык-үгүт иштери, мекен үчүн, намыс үчүн, эркиндик үчүн эр жүрөк жоокерлерди, б.а. советтик патриотторду тарбиялоого багытталган. Калк арасында массалык-үгүт иштерин жүргүзүү үчүн партиялык активдердин ичинен мыкты даярдалган жана сыналган агитаторлорду дайындашкан. Алар бардык ишканаларда, мекемелерде, колхоз-совхоздордо, МТСтерде, жана окуу жайларда күн сайын саясий маалыматтарды берип турушкан. Үгүт иштери үчүн лекциялардын, докладдардын, баарлашуулардын темаларын Кыргызстан Компартиясынын Борбордук комитетинин пропаганда бөлүмү даярдап берген. Массалык-үгүт иштерин жүргүзүүдө массалык маалымат каражаттары кеңири колдонулган. Алсак, республикалык радио комитетине аскердик кырдаалдын талаптарына ылайык берүүлөрдү түзүү милдети жүктөлгөн, ал эми республикалык, облустук жана райондук гезиттердин редакторлоруна гезиттердин өз убагында жарыяланышын камсыз кылуу, материалдардын мазмунун түп-тамырынан өзгөртүп, системалык түрдө фашизмге каршы согуштагы Кызыл Армиянын баатырдык күрөшүн даңазалоо менен конкреттүү мисалдардын негизинде советтик патриотизмди чагылдыруу сунушталган. Үгүт иштерин идеологиялык каныктыруу менен анын сапатын жогорулатуу жагы «Советтик Кыргызстан» жана «Кызыл Кыргызстан» гезиттерине милдеттендирилген. Натыйжада, республикалык, облустук жана райондук гезиттердин беттерине жумушчулардын, колхозчулардын, интеллигенциянын жанын үрөгөн эмгектери, өлкөнүн коргонууфондуна каражаттардын чогултулушу, Кызыл Армиянын үй-бүлөлөрүнө жардамдардын көрсөтүлүшү тууралуу сүрөттөр менен маалыматтар, фронтко жазылган жана фронттон келген каттар кеңири чыгарылып турган. Мындан сырткары, массалык-үгүт иштеринде совет элинин духун көтөрүп, эмгекке шыктандырып жана фашизмди катуу жек көргөзүү үчүн антифашисттик фильмдер көрсөтүлгөн [2].

Массалык-үгүт иштеринин жүргүзүлүшү, ар дайым өкмөт менен партиянын көзөмөлүндө болгон. Мисалы, 1941-жылдын 26-сентябрында, Кыргызстан КП (б)нын БКнин бюросунда «Тянь-Шань аймагындагы массалык-үгүт иштеринин абалы жөнүндөгү» маселе талкууланган. Талкууда үч ай мезгилинде жүргүзүлгөн иштердин жыйынтыгы чыгарылып, ага баа берилген. Анда «бул аймакта 1500 адамдан турган үгүтчүлөрдүн жамааты түзүлгөн; үгүт иштерине жетишсиз даярдалгандар кызматтан бошотулуп, алардын ордуларына жаңылары, даярдалган үгүтчүлөр дайындалды

, колхоздордо, талаа лагерлеринде жана жайлоолордо түздөн-түз жүргүзүлгөн үгүт иштеринин көлөмү бир кыйла жогорулады» – деп айтылат [3]. Ошону менен бирге эле, массалык-үгүт иштериндеги кемчиликтер катуу сынга алынып турган жана аларды оңдоо боюнча сунуштар берилип турган.

Ушул эле жылдын 5-ноябрына карата өлкөнүн согуштук дараметин күчтөндүрүү, жумушчулардын кеңири катмарын мобилизациялоо үчүн ачык саясий үгүт иштерин жакшыртуу максатында «Коргонуу-патриоттук чыгармаларынын искусство көргөзмөсү» уюштурулган. Анда, СССР элдеринин, өлкөнүн патриотторунун жарандык согуш, чет элдик интервенция мезгилдериндеги жана каардуу фашизм менен болгон айыгышкан күрөштөгү аскердик жана эмгек фронтторундагы болуп көрбөгөндөй эрдиктерин даңазалай турган тарыхый мисалдар жана аскердик кайраттуулуктун үлгүлөрү көрсөтүлгөн [4].

Ошондой эле, 1941-жылдын 26-июнунда Кыргызстан КП (б)нын Борбордук Комитетинин бюросунда кабыл алынган дагы бир маанилүү документ – «Согуш мезгилинде Кыргызстандын партиялык уюмдарында партиялык маалыматтарды берүү жөнүндөгү» токтом болгон. Токтомдо ошол кездеги партиялык маалыматтардын согуш мезгилиндеги маалыматтарга коюлуучу талаптарга жооп бербей тургандыгы жана согуш мезгилинде партиялык маалыматтын өзгөчө мааниси тууралуу белгиленип, бул багыттагы иштер «партиялык уюмдардын, ишканалардын, МТСтердин, совхоздордун, колхоздордун жана мекемелердин турмушу менен ишмердүүлүгүн чагылдырган, саясий маанидеги бардык иш-чаралардын маанилүү маселелерин камтыган, кыйла ыкчам жана кеңири масштабда болушу керек» – деп айтылган [5]. Ал эми, облустук, шаардык жана райондук комитеттерге маалыматтарды телефон аркылуу берүүгө, радиодон терс көрүнүштөр жана калктын маанайы жөнүндө айтууга тыюу салынган.

Мындан сырткары, Кыргызстандын өкмөтү фронтту колдоо максатында бир нече багыттагы иштерди жүргүзгөн. Алсак, 1941-жылдын 23-сентябрында Кыргызстан Компартиясынын Борбордук Комитети фронтко жоокерлерди даярдоо максатында, «Жалпыга бирдей милдеттүү аскердик билим берүү жөнүндөгү» Токтомун кабыл алган. Анда мындай деп айтылган: «Кыргыз аскер комиссариатына 5 күндүн ичинде калкка үзгүлтүксүз жана сапаттуу аскердик даярдыкты камсыз кыла ала тургандай запастагы командалык-саясий кызматкерлердин жана катардагы курамдын ичинен улуу курактагы жакшы даярдыгы бар аскердик машыктыруучу инструкторлордун керектүү санын бөлүп берүү тапшырылсын.... облустук, шаардык жана райондук партиялык комитеттерине, аскер комиссариаттарына аскердик даярдыкты уюштурууга ар тараптуу көмөк көрсөтүү үчүн ишканаларда, мекемелерде, окуу жайларында, совхоздордо, колхоздордо жана МТСтерде взводдук жана роталык бөлүмдөрдү түзүү жагы милдеттендирилсин» [6].

Ошондой эле, токтомго ылайык, аскердик даярдыктан өтүүгө 16 жаштан 50 жашка чейинки куралды көтөрө ала турган бардык эркектер тартылуусу керек болгон. Аскердик сабактар 1941-жылдын октябрь айынан баштап өндүрүштөн бөлүнбөгөн тартипте, шаарларда, райондук борборлордо жумасына кеминде төрт жолу 3 сааттан, ал эми колхоз-совхоздордо жана МТСтерде, жумасына үч жолу 3 сааттан кем эмес, дем алыш күндөрүн колдонуу аркылуу жүргүзүлгөн. Аскердик даярдыкка карата милдеттүү аскердик окуу программасынан өтүүдө мылтыкты, пулеметту, миномёт жана кол гранатасын колдонууну өздөштүрүүгө, химиялык коргонууга, окопторду казып, жашырынууга, жеке жоокер менен бөлүмдөрдүн тактикалык даярдыгына өзгөчө көңүл буруу менен Кызыл Армиянын бөлүктөрүнүн жана бөлүнүштөрүнүн согуштук тажрыйбасын алардын ар бирине жеткирүү сунушталган [7].

Натыйжада, республиканын аймагында 316 жана 385-аткычтар дивизиялары, 40чы жана 153-аткычтар бригадалары, 107чи жана 108-улуттук атчандар дивизиялары жана ошондой эле түнкү бомбалоонун 660чы, 664чү, 666-авиациялык полктору түзүлгөн [8]. Жалпысынан Кыргызстан аскерге 360 миңден ашык адамды, же өлкөнүн ар бир төртүнчү жашоочусун согушка жөнөткөндүгү белгилүү [9].

Улуу Ата Мекендик согуштун катаал күндөрүндө, ооруктагы эмгекчи элди жаңы эмгектик эркиндиктерге шыктандырган негизги күчтөрдүн бири жумушчулар менен колхозчулардын чыгармачылык демилгеси болгон. Жаңы өндүрүштүк ийгиликтерге жетишүүнүн күчтүү шайманы – бул совет элинде салтка айланган октябрь майрамынын алдындагы социалисттик мелдеш болуп саналат. Кыргызстан КПнын БК нин (б) бюросу

эмгекчилердин чыгармачылык демилгесин колдоп, 1941-жылдын 16-октябрында «Октябрь революциясынын 24 жылдыгына карата социалисттик мелдешти жайылтуу боюнча» токтом кабыл алган. Анда, бул мелдештин негизги милдети катары эки пункт каралган: Анын биринчиси, «Өнөр жайда, транспортто жана курулушта, ишканалардын пландарын жана графиктерин туруктуу аткаруу үчүн күрөшүү; эмгек өндүрүмдүүлүгүн ар тараптуу жогорулатуу; стахановчулардын санын көбөйтүү; жаңы жумушчулардын ар кандай кесиптерди калыптандыруусуна көмөк көрсөтүү, жергиликтүү материалдык жана башка ресурстарды пайдалануу менен өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөрдү ар тараптуу кеңейтүү» болсо, экинчиси, «Айыл чарбасында кант кызылчасынын, пахтанын жана башка түшүмдөрдү тез аранын ичинде жыйнап бүтүрүү; күзгү жер айдоону жана кышкы себүү иштерин кыска мөөнөттө аяктоо; мамлекет алдындагы милдеттенмелерди мөөнөтүнөн мурда аткаруу; малдарды кыштоого даярдык көрүү; тракторду оңдоо, күйүүчү майды максималдуу үнөмдөө үчүн күрөшүү» [10]. Социалисттик мелдешти жайылтууда бардык партиялык, комсомолдук, профсоюздук жана советтик уюмдарга Октябрь революциясынын алдындагы мелдешти жетектөө милдети жүктөлгөн.

Демек, Улуу Ата Мекендик согуштун катаал жылдарында Кыргызстандын экономикасынын бардык тармактарында иштер күчөтүлгөн тартипте жүргүзүлгөн. Мында жергиликтүү материалдык жана адам ресурстары пайдаланылып, өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөр ар тараптуу кеңейтилген, өндүрүштүк ийгиликтерге жетишүүнүн күчтүү шайманы катары Советтер Союзунда салтка айланган социалисттик мелдеш кеңири пайдаланылган.

Согуш мезгилинин шартында комсомолдук уюмдардын иштери дагы жигердүү пайдаланылгандыгын архивдик материалдар тастыктап турат. Ал тууралуу, 1941-жылдын 26-сентябрындагы Кыргызстан КПнын БК(б)нин бюросунун «Согуш мезгилиндеги Кыргызстан комсомолдук уюмдарынын иши жөнүндөгү» токтомунда төмөнкүчө баяндалган: «Кыргызстан комсомолу жолдош Сталиндин 1941-жылдын 3-июлундагы сөзүндө айтылган көрсөтмөлөрдү аткарып, өзүнүн ишин бир кыйла жакшырууга жетишти. Өндүрүштө комсомол мүчөлөрүнүн авангарддык ролу жогорулады, ВЛКСМдын мүчөлөрү республикадагы оорукту жана фронтту бекемдөөгө багытталган экономикалык жана саясий иш-чараларына активдүү катыша башташты. Комсомолдук уюмдар 90 миңден ашуун жаштарды оруп-жыюу иштерине тарта алышты, 330 680 адам жаштардын комсомолдук жекшембилигине катышты, алардан табылган 800 миңден ашык акча каражатын коргонуу фондуна которушкан, 800 кыз трактор айдоочу жана комбайнчы катары даярдалган» [11].

Комсомолдук уюмдардын иштери партиянын тыкыр көзөмөлүндө болгон.

Алардын жасап жаткан иштериндеги кемчиликтер Кыргызстан КП (б)нын БКнин 1942-жылдын 16-январындагы боюросунда мындайча катуу сынга алынган: «Комсомол уюмдары комсомол мүчөлөрүнүн жана комсомол эмес жаштардын арасында саясий агитация иштерин жетиштүү деңгээлде өткөрүшпөй жатат, натыйжада комсомол мүчөлөрүнүн көпчүлүгү өндүрүштө авангарддык ролду аткарбай калды,...айрыкча колхоздордун баштапкы уюмдарында пропаганда иштери начар жүргүзүлүп жаткандыктан, айрым колхоздордо баштапкы комсомолдук уюмдар таркап кеткен» [12].

Ошого байланыштуу Кыргызстандын коммунисттик партиясы лениндик коммунисттик жаштар союзунун Борбордук Комитетине төмөнкүдөй: а) саясий агитациянын сапатын жогорулатуу үчүн комсомол активисттери жана интеллигенция менен биргеликте «ВКП (б) нын тарыхынын кыска курсун» окуу; б) мезгил-мезгили менен театрларда жана кинотеатрларда учурдагы патриоттук спектаклдер менен фильмдерди («Парень из нашего

города», «Суворов», «Александр Невский», согуш кинолорунун жыйнактарын) жамааттык көрсөтүүлөрдү уюштуруу жана жаштарды өз мекенин коргоого мобилизациялоо үчүн аларды талкууга алуу, ошондой эле, гезит-журналдарда чагылдырылган учкучтардын, матростордун, командирлердин жана жоокерлердин эрдиктери жөнүндөгү көркөм макалаларды окуп, ой бөлүшүү; в) саясий агартуу мекемелериндеги ийримдерге жаштарды тартуу аркылуу анын ишин жумушчулар менен колхозчуларга маданий кызматтарды көрсөтүү үчүн пайдалануу сыяктуу сунуштарын берген [13].

Натыйжада, Фрунзе шаарындагы комсомолдордун бир кыйла иштердин активдешкендигин байкоого болот. Алсак, 1942-жылдын март айында Фрунзедеги (№60) механикалык заводдун комсомолдору менен жаштары май майрамына карата карата социалисттик мелдешти өткөрүү демилгесин көтөрүп чыгышкан. Бул демилге Кыргызстан КП (б)нын БКти тарабынан жактырылып, анын «Бардык күчүбүз биздин күчтүү Кызыл Армияны, даңктуу Кызыл флотубузду колдоо үчүн! Душманды жеңиш үчүн бардык күчүбүздү жумшайбыз!» - деген ураадын алдында өтөөрү аныкталган [14]. Андан көп өтпөй эле, Фрунзедеги эт-консерва комбинатынын комсомолдору менен жаштары дагы май майрамына карата Кызыл Армияга белектерди даярдоо демилгеси менен чыгышкан. Алардын бул демилгеси бардык советтик, партиялык жана профсоюздук уюмдар менен биргеликте калк арасында жоокерлерге май майрамына карата белектерди чогултуу боюнча түшүндүрүү иштерин жүргүзүү аркылуу ишке ашырылган [15].

Фронтко колдоо көрсөтүү багытындагы Кыргызстандагы иштердин дагы бири – СССРди Коргоо фондуна каражаттарды жана чегерүүлөрдү чогултуу иши болгон. Бул тууралуу маалыматтар Кыргыз ССРинин финансы Эл Комиссары И. Муратовдун «Кыргыз ССРиндеги СССРди Коргонуу фондуна каражат чогултуунун жүрүшү жөнүндөгү» билдирүүсүндө белгиленген: «1941-жылдын 1-декабрына карата Кыргызстандын жумушчулары өлкөнүн Коргонуу фондуна накалай акча жана которуулар аркылуу 9099 миң рубль, мамлекеттик насыялардын облигацияларынын суммасы 16117 миң рублга, 11862 центнер дан, 2479 центнер эт азыктары жана башка айыл чарба продукциялары түрүндө өз салымдарын кошушту» [16].

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.302.л.21
2. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.302.л.163
3. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.303.л.99
4. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.303.л.187
5. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.302.л.47
6. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.303.л.134
7. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.303.л.134
8. <https://www.akchabar.kg/kg/news/9-maya-Den-Pobedy-i-pamyati/>
9. <http://www.stat.kg/kg/news/kyrgyzstan-v-velikoj-otechestvennoj-vojne-cifry-i-fakty1/>
10. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.303.л.155-156
11. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.303.л.103
12. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.306.л.17
13. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.306.л.20-21
14. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.364а.л.199
15. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.364а.л.337
16. ЦГА ОПД КР ф.56.Оп.4.Д.303.л.97

Рецензент: т.и.к., доцент Өмүрова Ж.К.